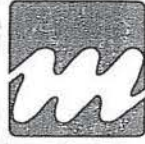

Sayı: 2

Yıl: 1986

MARMARA ÜNİVERSİTESİ FEN - EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TÜRK LÜK ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

İstanbul - 1987

MEHMET AKİF VE ÇANAKKALE SAVAŞI

MEHMET KAPLAN *

En mühim tarihî hadiseler, onlara ait belgeler hattâ tarih kitapları, zamanla unutuldukları veya kayboldukları halde, onları sanatkârâne bir şekilde ifade eden destanlar, sözlü veya yazılı olarak bugüne kadar gelmişlerdir. Batı edebiyatlarında bunun en güzel örneği, *Ilyada ve Odise*, Türk edebiyatında ise *Oğuz Kağan Destanı*, *Manas Destanı*, *Dede Korkut Kitabı*'dır. Onların böyle, yüzlerce yıllık zaman mesafesini, gün ışığını aşarak bugüne gelebilmelerinin sebebi, güzel, sanatkârâne bir şekilde ifade edilmiş olmalarıdır.

Yakın Türk tarihinde Çanakkale savaşının önemini belirtmeğe gerek yoktur. Bu savaşa ait pek çok belge, hâtıra, tarihî araştırma vardır. Bunlar, hiç şüphesiz, hakikati anlatmaları bakımından çok faydalıdır. Fakat estetik bir değer taşımadıkları için, geniş okuyucu kitlesinin ilgi alanına girmemişlerdir. Buna mukabil, Mehmet Akif Ersoy'un Çanakkale savaşını tasvir eden şiiri, yazıldığı tarihten bugüne kadar bütün nesillere, o savaşın heyecanını yaşatmış ve onun tarihî derin ve büyük mânâsını hatırlatmıştır. Bunun sebebi de hiç şüphesiz, bu şiirin taşıdığı estetik değeridir. Ben bu yazımda bu şiiri tahlil etmeğe ve estetik değerini ortaya koymağa çalışacağım.

Bu şiir, lise kitaplarına ve antolojilere tek başına, müstakil bir parça gibi alınır. Halbuki, bilindiği üzere bu şiir, "Asım" kitabının içinde yer alır ve kitabın bütününe bağlıdır. Az sonra, bu nokta üzerinde duracağım. Fakat böyle yapanlar, bir bakıma haklıdır, zira Çanakkale şiiri, kendi içinde bir bütündür. Nitekim Akif'in kendisi de bu şiiri bir çerçeve içine alarak, ona, kitabın bütününden ayrı bir hüviyet vermiştir. Lise kitapları ve antolojiler, nedense, genellikle şiirin son on mısraının sekizini atlarlar. Akif, burada, Çanakkale şehitleri ile "şarkın en sevgili sultanı Selahaddin ile Kılıç Arslan arasında münasebet kurar. Bunun sebebi, Akif'in Çanakkale savaşına İslâmî bir mânâ vermesidir. Çanakkale savaşında Türkiye'ye hücum eden düşmanlar ehl-i salibin devamıdır. Düşman "İslâmı kuşatmış boğuyor-ken" Mehmetçik "o demir çemberi göğsünde kırmıştır". Mehmetçik'in

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi merhum öğretim üyesi. (5 Mart 1915-23 Ocak 1986)

düşmana karşı koymasında vatan duygusu kadar, dinî duygunun da rolü vardır. Bilindiği üzere, Akif'in hayata, insana ve kâinata bakış tarzına İslâmiyet hâkimdir. Bundan dolayı dinî bir mânâ taşıyor diye, Çanakkale şiirinin son parçasını budamak, ilmî bakımdan doğru değildir. Bu, yazarın şahsiyetine karşı bir saygısızlıktır.

Mehmet Akif Ersoy (1873-1936) İslâm âleminin en büyük devleti ve onun dünyaca temsilcisi ve koruyucusu olarak tanınan Osmanlı devletinin son çöküş yıllarında yetişmiştir. Akif, bunun ızdırabını duyar. Bütün eserlerinde bu çöküşün kendisinde uyandırdığı acıları anlatır ve sebeplerini araştırır. Akif'e göre İslâm âleminin ve Osmanlı devletinin çöküş sebebi, onun son asırlarda içine düşmüş olduğu cehalet ve atalettir. Aslında İslâmiyet ilme büyük değer veren, son derece dinamik bir dindir. Yükseliş devri bunun en açık delilidir. Bu çöküşte, asırlar boyunca İslâm âlemine hücum eden Batı'nın, Hıristiyan âleminin de rolü vardır. Batı, ilim ve tekniğe önem vermeğe başladıktan sonra kuvvetlenmiş ve İslâm âlemine üstün gelmeğe başlamıştır. Fakat Akif, bu çöküşün durdurulabileceğine kanidir. Bunun için yapılacak şey, İslâmiyet'in doğuş ve yükseliş çağlarındaki düşünceyi iyi kavramak ve Batı'nın ilim ve tekniğine sahip olmaktır.

Akif'in bütün şiirlerinin anahtarını, *Safahat*'ın birinci cildindeki "İnsan" başlıklı manzumede bulmak mümkündür. Akif bu manzumesinde insanoğlunun gücünü anlatır. Kendi varlığından haberdar olmayan insan, kendisine hakîr bir yaratık olarak bakar. Halbuki insan yaratılmışların en yücesidir. İnsan vücudu bakımından küçük ve zayıftır ama, ruhu kâinatı aşar. İnsanın kalbi "tecelligâh-ı nur-ı Yezdanî"dir. O, irade gücü ile tabiata hükmedebilir. Bilgisi ile bulutlardan yıldırımlar sağlar, yerin altındaki madenleri çıkarır, deniz onun yatağı, dalgalar beşiğidir. O, büyük kanatlarıyla dağların üzerinden aşar; hava vasıtasıyla sesini kâinatın her tarafına duyurur ilh.. Akif'in bu uzun manzumesi Şeyh Galib'in:

Hoşça bak zâtuna kim zübde-i âlemsin sen
Merdüm-i dîde-i ekvan olan âdemsin sen

beytini hâvi "Terci-i bend" inden sonra, Türkçede, insan için yazılmış en büyük kasidedir. Şeyh Galib, "Terci-i bend"inde insana tasavvufî bir gözle bakar. Akif, dindardır ama mutasavvıf değildir. O, içinde yaşadığı çağ, dünya ve toplumun meseleleri ile çok yakından ilgilenen, onun ızdırabını yaşayan, onu anlamaya ve değiştirmeye çalışan modern bir insandır. Akif, bu yönüyle dünyaya sırtını dönen, içinde yaşadığı çağ ve toplumla ilgisini

kesen, Tanrı'yı ve gerçeği, öbür dünyada arayan eski tip dindarlardan tamamıyla ayrılır. Akif'in şiirleri, İslâm âleminin ve Türk toplumunun meseleleri ve ıztırapları ile doludur. Fakat Akif, sadece içinde yaşadığı çağdaş Türk ve İslâm toplumunun çöküşünü tasvir etmekle kalmaz, onun irade, iman ve müsbet bilgi ile kurtulabileceğine de inanır. Çanakkale şiirinin içinde bulunduğu "Asım" kitabının başlıca konusunu da bu mesele teşkil eder.

Asım'ın babası Köse İmam, Akif'in babasının talebesidir. Akif, arasıra onu ziyarete gider, sohbet ederler. Köse İmam da Akif gibi toplumun meselelerine karşı yakından ilgilidir, fakat daha ziyade dar çevresinin içine gömülüdür; bütünü ve geleceği göremez. Bundan dolayı karamsardır. Güçlü kuvvetli, dindar fakat deli dolu, mahallede gördüğü densiz ve ahlâksız kişileri şahsen cezalandıran oğlu Asım'dan da şikâyetçidir. Birinci Dünya Savaşı'nın doğurduğu maddî ve manevî çöküntü dolayısıyla ruhu kararan Köse İmam, Akif'e şöyle dert yanar:

— Şimdi, oğlum, kızacaksın ya, fakat, boş ne desen;
Bu rezalet beni meyus ediyor âtiden.

Hâle baktıkça adam kahroluyor elde değil;
Bizi kim kurtaracak, var mı ki bir başka nesil?

— Asım'ın nesli, hocam!

-Nerde!

-Hayır, haksızsın!

Galiba oğlana pek fazla bu günler hırsın?

-Asım'ın nesli... diyorsun. Ne uzun boylu hayal!

-Asım'ın nesline münkad olacak istikbal.

Sana vicdanımı açdım okudum, dinlesene;

Söyleten başkasıdır, bakma, hocam, söyleyene.

-Ne kehanet bu?

-Bilirsin ki değil mutadım.

-Güzel amma, ne faziletleri var evladım?

-Ne fazilet mi? Çocuklar koşuyor, aç çıplak,
Cebheden cebheye arslan gibi hiç durmayarak.

Yine vardır bir ölüm korkusu arslanda bile;

Yüz göz olmuş bu çocuklar ölümün şahsiyle!

• Cebhenin her biri bir kıt'ada, etrafı deniz;

Kara dersen daha dehşetli: Ne yol var, ne de iz.

Harekâtın görüyorsun ya, hocam, en kolayı,
 Yalın ayak Kafkas'ı tutmak, baş açık Sina'yı!
 Yapılır zannediyorsan, bakalım, sen de soyun...
 Kıt'a kapmak, köşe kapmak değil artık bu oyun ¹.

Çanakkale'de savaşan asker, Asım'ın nesline mensup olan gençlerdir. Onlar, kahramanlıkları ile dünyaya ve İslâm âlemine Müslüman Türk'ün iman ve irade gücünü açık bir şekilde göstermişlerdir. Akif bu güzel şiirinde onları yüceltir. *Safahat*'in ve "Asım" kitabının bütünü içinde ele alınınca, Mehmetçik'in temsil ettiği mânâ daha derin ve geniş bir değer kazanır. Mehmetçik, Türk ve İslâm âlemine, insanın iman ve irade gücü ile en korkunç maddî güce karşı direnebileceğini ve onu yenebileceğini göstermiştir.

Akif, Çanakkale şiirinde savaşan iki tarafı tasvir eder, karşılaştırır ve değerlendirir. Türk'e hücum eden düşman hem kalabalık, hem de maddî güç bakımından çok üstündür:

Eski dünya, yeni dünya, bütün akvam-ı beşer,
 Kaymıyor kum gibi, tufan gibi, mahşer mahşer.
 Yedi iklimi cihanın duruyor karşına da,
 Ostralya'yla beraber bakıyorsun: Kanada!

.....

Saçıyor zırha bürünmüş de o nâ-merd eller,
 Yıldırım yaylımı tufanlar, alevden seller.
 Veriyor yangını, durmuş da açık sînelere,
 Sürü hâlinde gezerken sayısız tayyare. (s. 107-109)

Düşman orduları kalabalık ve maddî güç bakımından çok üstündür ama, manevî ve insanî bakımdan hiç bir değer taşımazlar. Akif, onları kafesinden boşanmış, yırtıcı, his yoksulu sırtlan kümesine benzetir. Bunlar, gûyâ, yirminci yüzyıl medeniyetini temsil eden insanlardır. Fakat davranışları bir vahşiden farksızdır. Türk aydınları, Tanzimat'ın başından beri, işte bu vahşî ve sefil insanlara hayran olmuşlardır. Birinci Dünya Savaşı, Avrupa'nın içyüzünü açıkça ortaya koymuştur:

Maske yırtılmasa hâlâ bize âfetti o yüz..
 Medeniyet denilen kahbe, hakikat, yüzsüz. (s. 107).

¹ Mehmet Akif, *Safahat*, 3. tab'ı, İstanbul h. 1346/m. 1928, s. 105-106 (Zikredilen sayfa numaraları bu baskıya aittir).

Avrupalı, ilim ve teknik yoluyla maddî bakımdan üstün bir medeniyet vücuda getirmiştir. Akif, bunun değerini inkâr etmez, fakat maddî güce dayanarak, insanları yoketmenin manevî ve insanî bakımdan hiç bir değeri yoktur. “İnsan” (s. 89-93) şiirinde ortaya koyduğu gibi, Akif’e göre insan “gaye-i sun-ı ilâhî”dir. Onu yüce kılan maddî gücü değil, manevî ve insanî değerlere bağlılığıdır. Din bu değerlerin kaynağıdır. Müslüman Mehmetçik, Avrupalıların üstün maddî gücüne imanını ile karşı koymak suretiyle, insanın gerçek değerini ve yüceliğini ispat etmiştir.

Ne çelik tabyeler ister, ne siner hasmından;
Alınır kal’a mı göğsündeki kat kat îman?
Hangi kuvvet onu, hâşâ, edecek kahrına râm?
Çünkü tesîs-i ilâhî o metîn istihkâm.
Sarılr, indirilir mevki-i müstahkemler,
Beşerin azmini tevkif edemez sun’-ı beşer;
Bu göğüslerse Huda’nın ebedî serhaddi;
“O benim sun’-ı bediim, onu çîğnetme.” dedi.
Asım’ın nesli... diyordum ya... Nesilmiş gerçek:
İşte çîğnetmedi namusunu, çîğnetmeyecek. (s. 109)

Özüne irca edildikleri takdirde Akif’e göre Çanakkale savaşı iki medeniyetin, maddî kuvvete dayanan Batı medeniyeti ile maneviyata dayanan Müslüman Türk medeniyetinin çatışmasından ibarettir. Müslüman Türk’ün temsilcisi olan Mehmetçik, bu savaşta imanını, iradesini ve kahramanlığı ile, vahşî batının korkunç maddî gücüne galebe çalmıştır.

Çanakkale savaşında yüz binlerce Türk askeri şehit düşer, fakat bu sayede Türk’ün ve bütün İslâm âleminin namusu ve şerefi kurtulur.

Şiirin birinci bölümünde düşmanları ve onların saldırılarını geniş bir tablo halinde göz önüne koyan; ikinci bölümünde Mehmetçiklerin onlara karşı koyuşlarını tasvir eden Mehmet Akif, üçüncü ve son bölümünde, şehitler için ulvî duygu, düşünce ve hayallerle, muhteşem bir türbe yapar. Burada şairin ifade tarzı ve üslubu değişir. Otuz mısradan oluşan ve âdeta birbirine bağlı tek bir cümle teşkil eden bu parçada şair “sen” diye hitap ettiği Mehmetçik’i, kelimenin tam mânâsıyla göklere çıkarır. O, kâinatı aşan yüce bir ruha sahiptir.

Yaralanmış temiz alnından, uzanmış yatıyor,
Bir hilâl uğruna, Yarab, ne güneşler batıyor!
Ey, bu topraklar için toprağa düşmüş asker!
Gökten ecdad inerek öpse o pâk alını değer.

Ne büyüksün ki kanın kurtarıyor tevhîdi..
 Bedr'in arslanları ancak, bu kadar şanlı idi.
 Sana dar gelmeyecek makberi kimler kazsın?
 "Gömelim gel seni tarihe" desem sığmazsın.
 Herc ü merc ettiğin edvâra da yetmez o kitab..
 Seni ancak ebediyetler eder istiâb.
 "Bu, taşındır" diyerek Kâ'be'yi diksem başına;
 Ruhumun vahyini duysam da geçirsem taşına;
 Sonra gök kubbeyi alsam da, ridâ nâmıyla,
 Kanayan lahdine çeksem bütün ecrâmıyla;
 Mor bulutlarla açık türbene çatsam da tavan,
 Yedi kandilli Süreyya'yı uzatsam oradan;
 Sen bu âvîzenin altında, bürünmüş kanına,
 Uzanırken, gece mehtâbı getirsem yanına,
 Türbedârın gibi tâ fecre kadar bekletsem;
 Gündüzün fecr ile âvîzeni lebrîz etsem;
 Tüllenen magribi, akşamları sarsam yarana...
 Yine bir şey yapabildim diyemem hâtırana. (s. 110-111)

Akif'in Çanakkale şiirini, Çanakkale savaşı ile ilgili tarihî belge, makale ve kitaplardan ayıran, "edebî" bir sanat eseri haline getiren özellikler nelerdir?

Bunların başında Akif'in bu büyük tarihî hadiseyi, gerçekteki ayrıntıları ile değil de, bütüne hâkim olan mânâsı bakımından ele alması geliyor. Daha önce de belirtildiği üzere, Akif'e göre, Çanakkale savaşı, maddî güce dayalı Batı medeniyeti ile, manevî güce dayalı Türk-İslâm medeniyeti arasındaki çatışmadan ibarettir ve bu savaşta, Türk halkının temsilcisi Mehmetçik üstün gelir. Akif, şiirini oluşturan unsurları bu mânâyâ göre seçer ve terkip haline getirir. Akif, bu mânâ'yı ortaya koyarken, şiir sanatının klasik vasıtaları olan vezin, kafiye, ses, ahenk, şiir sentaksı ve imajlara başvurur. Mehmet Akif, Tevfik Fikret'ten sonra aruz veznine en iyi hâkim olan şairdir, hattâ denilebilir ki, o, bu sahada Fikret'i aşar. Akif, şiirinde günlük konuşma dili ile vezin arasında öyle bir ahenk sağlar ki, hiç bir mısradaki aksamadan devam eden bu uyuma hayret ederiz. Aslında vezin ile günlük konuşma, hattâ dilin yapısı birbirine zıttır. Akif, taşı yontarak, onun içinden güzel heykeller çıkaran bir heykeltıraş gibi, vezin ve kafiye ile dile yepyeni şekiller verir. Onun şiir cümlesinde biz, hiç bir zorlama tesiri hissetmeyiz. Kelimeler normal sentakstan farklı bir düzene sokuldukları halde, biz bu düzeni yadırgamayız. Şiire has olan bu düzeni nesre çevirmeğe

kalkınca, onun estetik değerini daha iyi anlarız. Bu Ŗiir sentaksı, bizde Ŗiire hakim olan heyecanın tabii bir ifadesi tesirini uyandırır. Akif, Ŗiirlerinde, okunuŖa tesir eden bütün noktalama iŖaretlerine büyük önem verir. Ŗiiri okurken, bunlara dikkat etmek lâzımdır. Zira Akif Ŗiirini, gözle değil, sesle okunmak için yazmıŖtır. Ŗiirin kendisi de okuyucuyu, âdeta yüksek sesle okumaya zorlar. Bu büyük bir başarıdır. Bunda Ŗiir sentaksı kadar seçilen kelimelerin, mânâya bir musiki gibi refakat eden aliterasyon, asonans, tekrar ve paralel ifadelerin büyük rolü vardır. Fakat okuyucu, ayrıca dikkat etmezse, bunların varlığını farketmez. Ŗiirinde, her Ŗeyden önce, tabii ve sade görünmek isteyen Akif, eserine büyük bir güç kazandıran tekniği maharetle gizler.

Kafiye, Ŗairleri en çok zorlayan, sun'î ifadelere götüren unsurlardan biridir. Birçok Ŗair, kafiye için, fikri ve cümleyi çarpıtır. Akif'in Ŗiirinde ise kafiye, duygu, düşünce ve hayali kuvvetlendiren, çarpıcı hale getiren bir vasıta dır.

Çehreler başka, lisanlar, deriler rengârenk;
Sâde bir hâdise var ortada: VahŖetler denk.
Kimi Hindû, kimi yamyam, kimi bilmem ne belâ...
Hani, tâuna da züldür bu rezil istilâ!
Ah o yirminci asır yok mu, o mahlûk-ı asil,
Ne kadar gözdesi mevcut ise, hakkıyla sefil,
Kustu Mehmetçięin aylarca durup karŖısına;
Döktü karnındaki esrarı hayasızcasına. (s. 107-108)

Bu beyitlerde kafiye sadece bir ahenk unsuru değil, Ŗairin duygu ve düşüncesini, bütün kuvvetiyle ifade eden bir vasıta dır. Kafiyeler arasındaki mânâ farkı ve tezadı, onları daha da çarpıcı yapar.

Akif, gerçekleri bir tablo veya filmde olduğu gibi, somut ve hareketli olarak ortaya koyar. AŖaęıya alınan mısralarda savaŖı, en yakınında, âdeta gözümüzle görmüş gibi oluruz:

Yerin altında cehennem gibi binlerce lağım,
Atılan her lağımın yaktığı: Yüzlerce adam.
Ölüm indirmede gökler, ölü püskürmede yer;
O ne müdhiŖ tipidir: Savrulur enkaz-ı beŖer...
Kafa, göz, gövde, bacak, kol, çene, parmak, el, ayak,
BoŖanır sırtlara, vâdilere, sağnak sağnak. (s. 108).

Akif, vuzuhtan hoşlanır zira vuzuh demek gerçek demektir. Vuzuh, aynı zamanda sadeliği de gerektirir. Akif, vuzuhu ve sadeliği ile her mısradaki varlığı süsleyen ve değiştiren Servet-i Fünuncularla Fecr-i Âti şairlerinden tamamen ayrılır. Bunun Akif'in hayata bakış ve sanat anlayışı ile de ilgili olduğuna işaret edelim.

İçinde yaşadığı gerçek, Akif'in âdeta gözlerini yakıyordu. O, gelenek, örf ve âdet ile duyguları sağırlaşmış olan toplumu, gerçeği bütün çıplaklık ve çarpıcılığı ile tasvir ederek uyandırmaya çalışıyordu. Zaten içinde yaşadığı devirde ihtilal, çöküntü ve savaşlar toplumun hayatını altüst ediyordu. Akif, yaşanan gerçeğe bağlı kalmak suretiyle devrini de çok iyi aksettirir. Fakat Çanakkale şiirinde görüldüğü üzere, hayatın en korkunç gerçekleri dahi Akif'i yıldırılmaz. İçindeki iman, onu diri, azimli hattâ pervasız kılar.